

ביאורים

לעתים עומד האדם נבוך מול שאלת השפעת התפילה וקבלתה במרומים. הוא מרגיש כי למרות שהתפלל כראוי ובכוונה, תפילתו נותרה בלא מענה ושום שינוי לא חל בעקבותיה. ר' חמא בר חנינא מתמודד עם שאלה זו, ועונה עליה שהאדם צריך להתפלל שוב ושוב כדי שתפילתו תענה. אך במה מועילה תפילה נוספת על פני התפילה הראשונה, שלא הצליחה לפעול? האם מנסה המתפלל לשכנע שוב ושוב את הקב"ה שישמע לתפילתו ויקבלה? ודאי שלא.

כפי שראינו, מטרת התפילה אינה לשנות את הגזרה שנגזרה על האדם, אלא לשנות את האדם עצמו כך שיהיה ראוי להנהגה אחרת כלפיו. ישנם נתיבים שונים להתקדמות הרוחנית של האדם ולמילוי החסרונות שבו, כאשר כל אחד מהנתיבים פועל באופן שונה מחברו. אחד מהם הוא התפילה. התפילה באה למלא חסרונות הקיימים באדם, שלא יכולים להתמלא בדרכים אחרות. מכיוון שלא תיתכן אפשרות אחרת לאותו תיקון, וכיוון שהאדם לא התעורר מעצמו לאותה התפילה שמתקנת אצלו נים מסוים בנפש - מתאימה החכמה האלוהית בין אותו צורך של תיקון רוחני אצל האדם, לבין הצרכים המתחדשים שלו, הגשמיים והרוחניים. באמצעותם הוא מתעורר לתפילה המיוחדת לו, תפילה שמצליחה לשנות ולתקן נקודה מסוימת בנפשו.

בדברי ר' חמא בר חנינא מתחדדת ומודגשת נקודה זו. הוא מסביר שישנם מצבים שבהם פעולת התפילה על האדם תיתכן רק אם יחזור עליה כמה פעמים. כאשר אדם מתמיד בעניין מסוים ושונה בו, הוא מושפע ממנו ביותר. אותו עניין משאיר בנפשו רושם עז יותר, ואף עשוי מאוד לגרום לשינוי בנפש. הסיבה שהתפילה לא התקבלה בפעם הראשונה היא מפני שדווקא כך מתחזקים אצל האדם התקווה והרצון להמשיך לתקן ולהשתלם, מה שלא היה מושג אילו הייתה מתקבלת תפילתו כבר בפעם הראשונה.

הרחבות

• לא בעקשנות

על כן האדם שלא נענה, עליו לחזור ולהתפלל, ולא לאמר נואש, חליה. רבי נחמן מברסלב כותב: "ואע"פ שהוא קורא וצועק להשם-יתברך זה זמן רב מאוד ועדיין הוא רחוק מאוד מאוד, אף על פי כן אם יהיה חזק ואמיץ בתפילות ובקשות בוודאי יענה ה' יתברך ויקרבהו לעבודתו באמת. בוודאי בלי ספק" [ליקוטי מוה"ר"ן תניינא קא].

למרות דברים אלו, להלן (יום כו סיון, ועיין ביאורים שם) כותב הרב קוק שהתפילה אינה צריכה להיות באופן של עקשנות: "לא באימוץ עקשני של הפצרה חסרת דעת, ולא ברפיון המביא עצלות, נמיכת המקרה ודליפת הבית, אלא בעז ובגבורה, בגילה וברעדה". כלומר, מבחינה מעשית האדם צריך לחזור ולהתפלל עד שיענה. אולם המצב הנפשי של האדם אינו צריך להיות מתוך עקשנות המביאה לתסכול ולא ל"התגדלות כוחות הנפש בציורי קדושה ושלמות", כלשונו של הרב קוק כאן. במקום זאת יש להתפלל מתוך 'עוז וגבורה, גילה ורעדה', דהיינו מתוך הבנה שתפילה היא מטרה בפני עצמה, כי היא מביאה להתגדלות כוחות הנפש, וממילא - לשמחה, עוז וגבורה.

המבי"ט, בספרו בית אלוהים, כותב: "ובזה יתורץ דבר קשה בענייני התפילה - שנראה דבר בלתי הגון ונאה לשאול שאלה אחת כמה פעמים, כי לפני מלך בשר ודם אם ישאלו ממנו דבר אחד פעמיים או שלש יחרה לו על השואל, כי אם היה רוצה המלך להשלים לו שאלתו פעם ראשונה או השנייה היה משלים חפצו, ואם-כן ההפצר[ה] הוא דבר מיותר ומזיק להשאלה, ואנחנו מתפללים כל יום - ערב ובוקר וצהריים... אלא שכוונת התפילה היא להכיר ולהורות שאין בעולם למי שראוי להתפלל כי אם לאל יתברך... כדי שנכיר שאין מי שיכול לספק צרכינו ולהצילנו מכל צרותינו כי אם האל יתברך ועליו אנו משליכים ייבנו..." [שער התפילה ב]. מטרת התפילה היא שנפנים את התלות שלנו בקב"ה. ממילא, יש תועלת מרובה בהפצרה ובבקשה חוזרות ונשנות, שבזכותן אנו מפנימים שה' יתברך הוא בעל הכוח, הוא מספק את צרכינו ובו אנו בוטחים.

כשהתפילה מתאחרת מלהתקבל

"אמר ר' חמא בר חנינא: אם רואה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל, שנאמר קנה אל ד' חזק ויאמץ לבך וקנה אל ד'" (ברכות לב). לעצמות תכליתה של התפילה, והשגת המבקש שבאָה על ידה, לגדל כחות הנפש בציורי קדשה ושלמות ולהוציא שלמותה אל הפעל, דרכי הציורים האלה רבים ורחבים, ומסתעפים לפרטים רבים שאין להם קץ, וצור העולמים לפניו נגלו כל תעלומות, איזה ציור רוחני מיוחד ראוי וחסר לכל נפש פרטית שתשתלם בו, שלפי צרך השתלמות זו מקביל, בסדור חכמתו העליונה, מצב החסרון המזדמן המצריך את התפילה. ולפעמים תתאחר התקבלות התפילה כפי מה שלא הספיק אותו הציור הרוחני הדרוש להשתלם כראוי בכל עמקו בנפש ובכל גונו, עד שיהיה נשנה ונכפל כמה פעמים. על כן האדם שלא נענה, עליו לחזור ולהתפלל, ולא לאמר נואש, חליה. פי הקצור קצרה ידו יתברך מפדות, אלא שבחכמתו העליונה הוא חושב מחשבות לתן לאדם אחרית ותקנה, ושכל הדברים הזמניים יוסיפו לו ערך נצחיות ושלמות חשובה. והנה כף היא המדה באדם, כשהוא עושה פעולות ואינו בא בהן למטרותו מתחלש לבבו, אבל כשיודע שכל פעולה תקרבהו למטרותו אלא שלפי רוממות המטרה צריך הוא רבוי פעולות, לבבו מתאמץ להוסיף בעבודתו. על כן אמר קנה אל ד', והתקנה היא בעצמה מדת שלמות, ויסוד התקנה הוא מעלת השלמות הראויה להמושך מפשרון הפעולות הקודמות לה, ולפי ערך היסוד הזה של הנהגת תכלית פעלת התפילה תדע נאמנה כי בכל ציור של תקנה לד' נתקרבתי יותר אל המטרה, אלא שלא הגיעתך עדין לפי שלא השלמת עדין על כן חזק ויאמץ לבך וקנה אל ד'.

(עולת ראיה, עניני תפילה, דרכי פעלת התפילה ליחיד ולצבור, ב)

לעצמות - בשביל. בציורי - במחשבות וברעיונות. מקביל וכו' - ה' מסדר בהתאמה חיסרון מסוים. נשנה - שיחזור ויתפלל שוב, ואז יושלם הציור הרוחני. הדברים הזמניים - צרכי העולם הזה וחסרונם. המדה - התגובה הטבעית. והתקנה - התפילה, שיש בה אמונה, דבקות ותלות בה'. יסוד - מטרת. מכשרון - מחמת, באמצעות.

ביאורים

עבודת ה' בשלמותה חייבת לנבוע מתוך העמקה והבנה. כדי להמחיש זאת, מסביר הרב קוק את עבודת התפילה כשמה - 'עבודה', כלומר דורשת מאתנו לעבוד ולהתאמץ. התפילה בנוסח שקבעו אנשי כנסת הגדולה מורכבת מבקשות, שצריכות לבוא מקירות לבו של המתפלל. המטרה היא, אם-כן, בלב וברצון, אך בלא לימוד והבנה במהות הדברים שאנו מבקשים, סביר להניח שלא ממש נזדהה עם הדברים שאנו מבקשים, וממילא - תהיה התפילה ריקה ובלתי משמעות. לכן על עובד ה' מוטלת חובת לימוד, שיביא להבנה, שתוליד הזדהות ורצון בנושאי התפילה - מהי חשיבותה של ארץ ישראל שעליה אנו מתפללים? מהי מעלת נפש האדם, שאנו רוצים שה' ימלא אותה בחכמה ודעת? מדוע אנו מצפים לבניין בית המקדש? ועוד ועוד. לכן מסביר הרב קוק שהתפילה היא 'בדיקה גדולה', כי היא הזדמנות לבחון עד כמה אנו מחוברים ומזדהים עם הערכים שעליהם אנו מתפללים ומבקשים מכוח תקנת אנשי כנסת הגדולה: האם אנו מבקשים את הדברים שבנוסח התפילה בועקה מקירות הלב? בשולי הדברים מדגיש הרב קוק שכדי להזדהות עם ערכים עליונים ורוחניים, יש גם להיזהר מלהימשך אחרי הנאות העולם הזה. ההתעסקות בהנאות גשמיות, כגון מאכלים טעימים וכדומה, גורמת לאדם לשקוע בהן ולהסתפק בהנאות אלה, במקום להתרומם ולהשתוקק להשלמת החסרונות המהותיים באמת.

הרחבות

• הלימוד לבני התפילה ולא בשעת התפילה

אם-כן התפילה היא פחינת העבודה ואינו ראוי לעבודה פי אם פשיהיה במצב דעת יראת ד' כל כך עד שיהיו עניני התפילה קרובים אל לבבו. כדי לקרב את עניני התפילה אל לבו, על האדם ללמוד ולרכוש ידיעות רוחניות, שהן העומדות בבסיס התפילה. במקום אחר מבהיר הרב, כי לימוד והבנת עניני התפילה אינם נעשים בשעת התפילה עצמה, אלא רק כהכנה והקדמה לה: "התורה תתן לאדם תמיד השגות שכליות הנובעות חדשות בכל עת ואמיתיות קיימות לעד ממקור האמיתי שהיא חיי עולם. התפילה לא תעסוק לא בהודעת ידיעות חדשות והעשרת השכל באמיתיותן כי אם להשתמש בחלקן של הידיעות הידיעות וקבועות ולהעמיק בכוח ההרגש את הרושם של הידיעות המוסריות על כוחות הנפש" [עין אי"ה שבת א, ו]. תפקיד התורה והלימוד הוא לברר את המושכלות האלוהיות, את האמת התורנית. על גבי זה - תפקיד התפילה הוא 'להוריד' את אותן תובנות מהשכל אל הנפש והרגש.

• זהירות מרצון חומרי

פי יטבע בו טבע החמרי עד שלא ירגיש בעצמו שהדברים האמתיים הקדושים חסרים לו. עיקרון זה, שמשכיח לדברים חומריים מערכת ומפריעה לתפילה, מתבטא גם באיסור לאכול לפני התפילה, כפי שמבאר הרב קוק: "ההרגשות הראשונות שבהתחלת כל יום פועלות הן באדם לכוון על פיהן את כיוון הנהגותיו ותהלוכותיו בחיים. אבל כאשר קודם לתפילה כבר יקדם על דמו עול התאוה החומרית של האכילה, הרי הוטבע בו מקודם הרצון הבהמי.... אלא שתדלו שיהיו ראשית הרגשות נעלות ומכוונות לתכלית השלמות האמיתית ותמשיכו עליו, על הכוח המוטבע בו, בקומכם בבוקר, בהיות עדיין פנוי באותו יום ממשא ציור חדש, את רצון התפילה והשפעתו, הבאה בהרגשת הנפש, שהיא דבקת האדם עם בוראו ואז חזקתו שילך בה כל היום" [עולת ראייה א, עמ' רנח].

כל זמן שלא ילמד לעצמו שתתברר לו מעלת נשמת האדם ומעלת ישראל ומעלת הארץ הקדושה וההשתקקות הראויה לכל איש ישראל לבגן המקדש וגדלת ישראל והתרומוותם בעולם, כמעט שאי-אפשר לטעם טעם עבודה.

שהרי כיון שחז"ל אמרו (ספרי פרשת עקב) על פסוק "ולעבדו בכל לבבכם": "עבודה בלב ז' תפלה", אם כן התפילה היא פחינת העבודה ואינו ראוי לעבודה פי אם פשיהיה במצב דעת יראת ד' כל כך עד שיהיו עניני התפילה קרובים אל לבבו. ואם לא ידע מעלת נפשו איך לתפלל ברצון שלם והרגשת חסרון שיחיהו השם יתברך דעה בינה והשכל, כיון שאינו מכיר, אחרי שיש לו עשר וכבוד וכל טוב, מה חסר לו אם חס ושלום לא ישפיל ויבין, אם כן צריך ללמד ולהעמיק עד שיציר לו בברור וידיעה שלמה גדל חסרונו לדעה בינה והשכל, יצמא לזה ותפלל באהבה מקירות לב שיחיהו השם יתברך בזה, וד' הטוב לא ימנע טובו להלכים בתמים.

ואם לא ידע מעלת ישראל איך לתפלל בלב שלם על גאלתם? שודאי אין הפונה הרצויה בתפלת ברפת גואל ישראל רק על מכאובי נפשו שפמרגיש מצד עצמו מעל הגלות, כי ענין הברכה מעיד שהרצון בה מצד מעלת ישראל וקדשתם. ואם לא ישפיל מעלת הארץ הקדושה וסגלתה וקדשתה איך לתפלל על בגני ירושלים, והתפילה היא דוקא מקירות הלב כשפמרגיש שהוא חסר בדבר.

והנה התפילה היא בדיקה גדולה לאדם אם הוא מטהר נפשו באמת פרצון יוצרו יתברך ואם הוא קרוב לעשות רצונו פרצון קונו. על כן מאז חבי האדם להזהר שלא ימשך אחר רצון עצמו בהנאות הגוף ממאכל ומשתה וכיוצא בזה, כי יטבע בו טבע החמרי עד שלא ירגיש בעצמו שהדברים האמתיים הקדושים חסרים לו. ואם כן יאבד תפלתו שהיא כלל גדול בעבודה, כי כיון שמתנחם כמה שיש לו לאכל ולשבעה וכאלה ההבלים לא יציר בהתפללו בשבח "עלינו לשבח" ו"על כן נקנה", שיתקן עולם במלכות שדי והאלילים יפרתו והרשעים יפנו אליו יתברך, כי מה יזיקו האלילים לאשר עיניו ולבו למלאת פרסו מעדנים, ובהיות ציורי התאוה בלבבו לא ישפיל ולא יבין. על כן יתחזק האדם ויתחכם ויראה עצה לנפשו, ומאליה חסד והרחמים החפץ בשלמותנו, שזהו כבודו ותפארתו, נבקש ונשפך שיחנו ודריכנו בנתיבתו ויאר לנו באורו הגדול, שנדע ונשפיל מה הוא יתברך דורש מאתנו ומהו הישר והטוב ללכת בדרכיו.

(מוסר אביה, מעין הקדמה, א.)

לעילוי נשמת מרן הגאון הרב מרדכי אליהו בן מזל צוק"ל
לעילוי נשמת שאשא שרה בת ר' נתן נטע ורבה ע"ה

שיחיהו - שייתן לו. יטבע - ייקבע בו. שזהו - שלמותו היא כבוד ה'.

ביאורים

בדברים עמוקים אלה מבאר הרב קוק את העיקרון העומד ביסוד התפילה, ואת דרך השפעתה על העולם. התפילה היא עבודת הרצון, והרצון בשורשו ובמקורו - הרצון האלוהי - הוא הגורם שהביא לקיום העולם. לכן, כאשר האדם מוזק ומזכך את רצונו, מעמיק ומחדד את שאיפתו, אזי הוא למעשה נעשה אחד עם הרצון האלוהי, שהיווה את העולם מאין לישי. לפי הסבר זה כל עבודת התפילה היא להעלות את הרצונות הקטנים שלנו לשורשם, ובכך - מתנקה הצנור (אותיות רצון), וחיים אלוהיים זורמים דרך המתפלל אל העולם, ומחיים אותו. לכן, שלא כפי שנראה במבט ראשון, התפילה איננה הפצרה עקשנית - 'ה', תביא לי', 'ה', תשלח לנו', וכדומה - אלא היא עמידה מול מקור כל הרצונות, וגם ניסיון להיות כלי ביטוי חזק ונקי לרצון האלוהי שמשתוקק להופיע בעולם. בפינו אנו משמשים צינור לרצון האלוהי, כדי שיופיע בעולם. בכך מובן גם כוח ההשפעה של התפילה - היא מורידה ומושכת אל העולם את הרצון האלוהי העליון.

הרחבות

• עילוי כוח המדמה על ידי התפילה

התפילה, במציאותה ובאמונתה, מבססת היא את היסוד של גדלת הרצון של האדם וקדושתו. במקומות רבים אחרים כותב הרב קוק שמגמת התפילה היא עילוי כוח הרצון: "עילוי הרצון וזיקוקו... זאת היא מגמתה של עבודת התפילה, יסוד העבודה שבלב" [אורות הקודש ג עמ' ס]. "התרוממות הרצון והתגלותו היא יסוד התפילה" [אורות הקודש ג עמ' נ]. ועוד.

במקום אחר כותב הרב קוק כי התפילה מרוממת ומזככת את כוח המדמה: "צריך בכל יום לטהר את כוח המדמה ולהעלותו. למטרה זו אנו צריכים להתפלל. אין לשער את הזוהמה האנושית ההולכת ומתרבה בנפש הפרט ובנפש האומה בכלל... על ידי החדלון מלטהר את כוח המדמה... הכוח הדמיוני הוא צריך טהרה והתעלות, על כן צריכים אנו לברכות להודאות ולתפילות בעייתים מזומנים. ואשרי הנזהר בהם בכוונה טובה, הוא מאיר את עצמו ואת העולם כולו" [שמונה קבצים א, ס]. האדם יכול להשתמש בדמיונו לשני דברים: מצד אחד לדמות דמיונות שווא ודמיונות שליליים, ומצד שני לדמות דברים קדושים וטהורים. באמצעות עבודת התפילה האדם מטהר את דמיונותיו, ומעלה אותם מהשלילה והטומאה אל החיוב והקדושה.

• שינוי רצון ה' על ידי התפילה

ואיך זה לא ישגו על ידה כל המאויים, והיא יוצרת כל, מחוללת כל. הרב קוק עונה כאן על השאלה כיצד ייתכן שהתפילה פועלת שינוי במציאות: הלא אם רצון ה' שחולה פלוני ימות, באמת הוא צריך למות, וכיצד יכולה התפילה לשנות עובדה זאת?

הרמח"ל עונה: "עיני התפילה הוא כי מן הסדרים שסידרה החכמה העליונה הוא שלהיות הנבראים מקבלים שפע ממנו יתברך צריך שיתעוררו הם אליו ויתקרבו לו ויבקשו פניו וכפי התעוררותם לו - כן ימשך אליהם שפע, ואם לא יתעוררו לא ימשך להם..." [דרך ה' ד, ה, א]. כלומר, שינוי המציאות באמצעות התפילה הוא חוק שחקה ה' יתברך מראש, ואינו שינוי רצון פתאומי (עיין עוד באורות הקודש, מוסר הקודש מח; אורות התפילה, 'עבודת התפילה' עמ' 39). ייתכן שניתן להסביר את דברי הרמח"ל בדומה למה שהסברנו בדעתו של הרב קוק (ביאורים, כג סיון).

בניין הרצון בא מיסוד התפילה

התפילה, במציאותה ובאמונתה, מבססת היא את היסוד של גדלת הרצון של האדם וקדושתו. הרצון הוא היסוד לכל החיים, לכל ההגיו, ולכל הנפעל, הרי הוא מתעלה, מודכר, מתקדש ומתרום ברוממות קדשה אלהית על ידי התפילה. גרעין אחד של תפילה נושא עמו משהו של חיים רצוניים אדירים, לפניו ולאחריו. כל שטפי הרצון הקדום וענפיהם, לפני התגלותה של התפילה בנפש, הרי הם הולכים ומתרחפים במרכז הטמון של התפילה. עקר בנין הרצון, שהוא הולך ונבנה, הולך ומשתלם, מתעלה לבא לכלל תקון בנין ושכלול, הוא בא מיסוד התפילה. התפילה גם בעודה בכח הרי היא מעלה את הרצון, את נקדת החיים היותר עליונה ועשירה [...].

השגת המאויים בתפילה

והנה נמצאת התפילה אותה שפעת הרצון בעצמה של יצירת עולמים, של קיום עולמים, של חיי העולמים, ואיך זה לא ישגו על ידה כל המאויים, והיא יוצרת כל, מחוללת כל? ואותה ההופעה בעצמה נערכת היא בהזרחת פעלתה, לפי מעמק הרצון, ולפי חדור העריגה האלהית שעמה, ההולכת ביחד עם ההתבטאות, אבל בתור סעיף של קו אור מאותו אור החיים, השטף בלא הפסק להחיות כל, הרי הוא יונק ומשתרש בשורש קיומו בתהום החפץ העליון, המלא אשר טוב לכל, בוטש הוא הרצון הנגזר באורו ופוגש את כללותו בשורש היותו. ומטבילת הסעיף בגזעו הרי הכל חוזר ברב חסן לאיתניות מלאה.

התאמת הרצון לתפילה

ויודע הוא נחש הוא המתפלל הרענן, למתח את רצונו, לרומם את מאוייו במדה ובמשקל, בשעור הנדרש לאותה הפגישה והבטישה. לא באמוץ עקשני של הפצרה חסרת דעת, ולא ברפיון המביא עצלמים, נמיכת המקרה ודליפת הבית, אלא בעז ובגבורה, בגילה וברעדה, כחץ מקשת יצא דבר ד', הנבטא בניב שפתים, וקולע הוא את פעליו אל המטרה הרצויה, חושף הוא את המטמונים, את גנזי החיים ורזי הרצונות, ועולמים מלאי חן, חסד ותפארת, מלאי עליזה וגדל, מלאי יפעה והוד והדר, בזיו מתחדשים, מתעלים ומתרוקמים, בסלם המצב ארצה וראשו מגיע השמימה, המתפלל בכל שעור קומתו.

(אורות הקדש חלק ג, מוסר הקדש, משה חיים הרצוניים בתפילה, עמ' נה)

ההגיו - הדיבור. הוא - הרצון. משהו - המשכיות, שפע. לפניו ולאחריו - על החיים שלפני התפילה ושללאחריה. הקדום - שלפני התפילה. בכח - שעדיין לא יצאה לפועל. הרצון - הרצון האלוהי. והיא - שהרי היא. נערכת - פועלת במידות שונות. חדור העריגה - עומק הכיסופים. ההתבטאות - אמירת התפילה בדיבור ממשי. בתור סעיף וכו' - התפילה הפרטית של האדם היא ענף מהרצון האלוהי המחיה את הבריאה. בוטש - נדחף בכוח. ומטבילת הסעיף בגזעו - התמוגות הענף בגזע. נמיכת המקרה - על-פי הפסוק "בעצלתיים - ימך המקרה, ובשפלות ידיים - ידלוף הבית" [קהלת י, ח].

ביאורים

בפסקאות אלה מבאר הרב קוק את היחס בין התורה לתפילה. התורה והתפילה הן שתי דרכים שבהן אנו נפגשים עם רצון ה', אלא שלכל דרך יש את התפקיד המיוחד לה, את אופני הפעולה שלה ואת כלי הביטוי המיוחדים לה. תפקיד התפילה הוא לחיות בצורה יומיומית את הרעיונות הגדולים שמופיעים בלימוד התורה. התורה היא כמו נס, מעל הטבע, משקפת תמונה עליונה של הרצון האלוהי. בתפילה אנו הופכים את הנס לטבע, את הרעיון לחיים. כאשר יש טבע בריא - שזוהי התפילה, אזי גם לנס - שהוא התורה - יש מקום ובסיס. אך כאשר אין טבע והכל מרחף מעל החיים, הדבר הוא כטרחה כביכול כלפי ה', כי אין מאמץ אנושי להפוך את הרעיון לחלק מהחיים, והכל תלוי בה' ולא באדם.

בפסקה הבאה מסביר הרב קוק את היחס בין תורה לתפילה כהבדל שבין פעולה מלמעלה למטה לבין פעולה מלמטה למעלה. התפילה היא ביטוי לשורש הרוחני הקדוש שקיים בכל אדם מישראל באופן טבעי, וביטוי לכל ערכי התורה שלמד וקיים ושחררו עמוק ללבו. במילות התפילה אנו מבטאים את מה שקיים בנו, וכך מתעלים ומתרוממים. בלימוד התורה אנו מביאים אל הטבע שלנו את השכל האלוהי, אנו נחשפים אל מה שמעבר לנו - ובכך מעלים את הקשר הטבעי שקיים בנו אל המקור האלוהי. שתי הדרכים הללו, אם-כן, נפגשות - מלמעלה למטה ומלמטה למעלה. רק השילוב של שתי העבודות האלה, התורה והתפילה, בונה את הקומה השלמה של היהודי, שבה הוא נקשר מחד עם קדושה עליונה מאוד, ומאידך, קדושה זו אינה מנותקת ממנו, אלא ממלאת את חדרי לבו.

הרחבות

• התפילה מתרוממת לפי התרוממות האדם

כִּמְהָ שִׁיְהִיָּה הָאִפִּי שֶׁל הַדְּבָקוּת הָאֱלֹהִית יוֹתֵר חֶזֶק בְּחַיִּים... כִּכָּה זֹרְחִים יוֹתֵר הָאוֹרוֹת הַמִּתְגַּלִּים בְּנוֹ עַל יְדֵי הַבְּעוּתֵינוּ הַתְּפִלִּיתִיּוֹת. יוצא מדברי הרב קוק שככל שהאדם גדול יותר תפילתו גדולה יותר. או במילים אחרות: התפילה היא מעין 'מראה' של המדרגה הרוחנית של האדם. לעיל (יום כה סיון) למדנו שהתפילה "היא בדיקה גדולה לאדם אם הוא מטהר נפשו באמת" (מוסר אביך, 'מעין הקדמה').

מצד שני, גם תפילה בלא כוונה של אדם פשוט - משפיעה ומשמעותית. כך כותב ר' חיים מוולוז'ין בנפש החיים: "אמנם כשהתפלל בקול וחיתוך אותיות הדיבור לבד, אף על פי שלא צירף המחשבה וכוונת הלב אליה, הגם שודאי אינה במדרגה שלמה וגבוה כראוי... עם כל זה אינה לריק חס ושלום ויוצא בה ידי חובתו, כי על כל פנים הרי העלה וקושר נפשו ברוחו ועולם הנפש בעולם הרוח" (נפש החיים ג, ה).

• התעלות האדם משפיעה על המציאות כולה

וּכְשֶׁאֲנִי עוֹלִים עוֹלִים עִמָּנוּ כָּל שְׂרָשֵׁי הַיּוֹתֵינוּ... וְהַכֹּל מִתְבַּרֵּךְ, הַכֹּל מִתְעַלֶּה. ר' חיים מוולוז'ין בספר נפש החיים מבאר כיצד כל מחשבה, דיבור או מעשה שיהודי עושה משפיעים על העולמות כולם: "שכמו שהוא יתברך שמו הוא האלוהים, בעל הכוחות הנמצאים בכל העולמות כולם, ומסדרם ומנהיגם בכל רגע כרצונו, כן השליט רצונו יתברך את האדם שיהא הוא הפותח והסוגר של כמה אלפי ריבואות כוחות ועולמות... כאילו הוא גם כן הבעל כוח שלהם כביכול". בהמשך דבריו הוא מבאר ששורש נשמתו של כל יהודי מצוי במקום עליון, מעל העולמות כולם. כשהאדם עושה טוב - ממילא מתעלה שורש נשמתו ומשפיע על כל העולמות שתחתיו [נפש החיים א, ד-ז].

חיי שעה וחיי עולם

הַתְּפִלָּה מְשַׁמֶּשֶׁת לְהַכְנִיס אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְכָל הָעֲבוּדָה, כָּל הַחֻקִּים וְכָל הַהוֹפְעָה, בְּתַכּוּנָה טְבִיעִית^א, וּמַעֲמִיד נְפִשׁ קָבוֹעַ, וְהִיא חַיֵּי הַשְּׁעָרָה^ב, כְּלוּמָר, שְׂמִיחָה אֶת הַשְּׁעָרָה, לְהִיּוֹת עוֹמְדֵת יָשָׁר מוֹל יְנִיקַת שִׁפְעַת חַיֵּי עוֹלָם. אֲבָל הַתּוֹרָה חַיֵּי עוֹלָם הִיא, לְמַעַל מֵהַטָּבַע, וְכִשְׂשֵׁי טָבַע אִזּוּ מַעֲלַת הַנְּסִים גְּדוֹלָה וְעֲלִיוֹנָה מְאֹד, אֲבָל כִּשְׁהַטָּבַע מִתְדַלְּדֶלֶת נִקְרָאִים הַנְּסִים טְרַחָא^ג כְּלָפֵי שְׂמִיָּא וְגִרְעוֹן שֶׁל שְׁנוֹי סְדְרֵי בְּרָאשִׁית, "כְּמָה גְרֵוע אָדָם זֶה"^ד (שְׁבַת נג). וְהִנְנוּ מִתְפַּלְלִים לְהַעֲמִיד אֶת הַטָּבַע, לְמַעַן יְהִיוּ כָּל חַיֵּי עוֹלָם מְבַסְסִים אֶצְלָנוּ וּמְכַנְּנִים לְקַבְּעוֹת תְּכוּנַת חַיֵּי שְׁעָרָה, הַמּוֹפִיעָה תְּמִיד בְּקֶרְבָּנוּ, "כָּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ", עַל כָּל נְשִׁימָה וְנְשִׁימָה הַלּוֹל מִיָּחַד, וּמִתְכַּפֵּל שְׁעָרָה וְעוֹלָם^ה וְהִיא לְשַׁעֲשׂוּעַ. "בְּחֻקְתֵּיךְ אֲשַׁתְּעֶשֶׂע - וְאֲשַׁעָה בְּחֻקֶּיךָ תְּמִיד"^ו.

(עולת ראיה, עניני תפילה, תפלה ותורה, א)

התפילה מלמטה למעלה

הַתְּפִלָּה הִיא מוֹלְמָטָה לְמַעַלָּה. כִּיצַד, מִתּוֹךְ אוֹתוֹ הַמַּעֲיָן, הַמְּלֵא קִדְשָׁה טְבִיעִית, שֶׁבִּלְבָנוּ, הִרְיָנוּ דוֹלִים, מוֹצִיאִים אֶת הַרְגָּשׁוֹתֵינוּ הָעֲדִינוֹת מִן הַכַּח אֶל הַפַּעַל, מְכַנְּנִים לְרוֹמְמוֹן וְלִשְׂגָב, לְטָהָר וְלְקִדְשׁוֹן בְּקִדְשַׁת הַטְּהָרָה הָעֲלִיוֹנָה, הַכּוֹלֵל כָּל הַקִּדְשׁוֹת וְכָל הַטְּהָרוֹת, כָּל הַחֻקִּים וְכָל הַדְּעוֹת, כָּל הַבִּינּוֹת וְכָל הַמַּחְשְׁבוֹת, וְהִנְנוּ עוֹלִים, וְכִמְהָ שִׁיְגִדֵּל שְׁכֻלְנוּ, כְּמָה שִׁיְדַכְּכוּ מִדּוֹתֵינוּ, כְּמָה שִׁיְהִיָּה הָאִפִּי שֶׁל הַדְּבָקוּת הָאֱלֹהִית יוֹתֵר חֶזֶק בְּחַיִּים, בְּרַעֲיוֹן וּבְרִצּוֹן, בְּמִזְג וּבְטָבַע, בְּתוֹלְדָה וּבְתַכּוּנָה^א, - כִּכָּה זֹרְחִים יוֹתֵר הָאוֹרוֹת הַמִּתְגַּלִּים בְּנוֹ עַל יְדֵי הַבְּעוּתֵינוּ הַתְּפִלִּיתִיּוֹת. וְכָל-מָה שֶׁנִּרְדָּ יוֹתֵר לְתוֹךְ עִמּוֹק הַמַּעֲיָן הַנֶּעְרָץ וְהַנְּשָׁבֵג הָזֶה, לְתוֹךְ תְּהוֹם פְּנִימִיּוֹת נְפִשָׁנוּ וְכָל גְּדֻלּוֹ וְעֵצוֹ, הִנְנוּ יוֹתֵר מְדַקְּקִים אֶת עֲלִיוֹתֵינוּ בְּמַהֲלֵךְ הַתְּפִלָּה. וְכִשְׁאֲנוּ עוֹלִים עוֹלִים עִמָּנוּ כָּל שְׂרָשֵׁי הַיּוֹתֵינוּ, כָּל עֲנָפֵי נְשִׁמוֹתֵינוּ, כָּל קְנֵי הַחַיִּים הַשּׁוֹפְעִים מִמְּהוֹתֵנוּ וְכָל מְקוֹרוֹת הַחַיִּים הַמְּפַכִּים עֲלֵינוּ, עַד הַבִּיאָם אוֹתֵנוּ אֶל הַמְּהוּתִיּוֹת הַפְּרֻטִּית שֶׁלָּנוּ. וְהַכֹּל מִתְבַּרֵּךְ, הַכֹּל מִתְעַלֶּה, הַכֹּל מִתְקַדֵּשׁ וּמִתְרוֹמֵם, הַכֹּל שְׂמִיחַ שְׂמִיחַת יְשָׁרִים, הַכֹּל עֹלֵז עֲלִיצוֹת קִדְשׁ, וְהַטָּבַע שֶׁל הַקִּדְשָׁה מִתְעַלֶּה וּמִזְדַּכֶּה, עַד שְׁהוּא בָּא לְכָלֵּל אִפִּי הַפְּרָתִי, לְאִפִּי שְׁכָלִי פּוֹעֵל שְׂאִינָנוּ עוֹד נְפַעַל, חֲפָשִׁי וְשִׁלֵּט וְרוֹדָה בְּכָל מְרַחְבֵי הַחַיִּים. זֶהוּ מְשַׁפֵּט הַתְּפִלָּה.

וּבְתוֹרָה הִנְנוּ עוֹסְקִים בְּשִׁלּוּבֵי חַיִּים מְלַמְעֵלָה לְמִטָּה, מְרוּם-פְּסָגַת הַשְּׁכָל הָאֱלֹהִי, מְמַקְוֵר מְחַצֵּב הַתּוֹרָה, הִנְנוּ לוֹקְחִים אֶת מְנוֹת הַחַיִּים וְהִנְנוּ מְמַשִּׁיכִים אוֹתָם בְּעֵצוֹ גְּדֻלָּה הַמְּלֵא כָּל הַיֵּשׁ, הַגְּדוֹל מְכֹל קֶץ וְתִקְלָה, וּמְשִׁרִישִׁים אוֹתָם בְּתוֹךְ מַעֲמַק טְבִיעִיתֵנוּ, וְטָבַע הַקִּדְשׁ שֶׁלָּנוּ בִּיסוּד חֲסוֹנוֹ מִתְבַּרֵּךְ בְּרַכַּת שְׂמִיָּם עַל יְדֵי שְׁפַעַת הָאוֹרָה הַבְּאָה לָנוּ.

(עולת ראיה, עניני תפילה, תפלה ותורה, ב)

בְּתַכּוּנָה טְבִיעִית - שהתורה תיקבע בנו כתכונה טבעית. **חַיֵּי הַשְּׁעָרָה** - ההווה, החיים הרגילים. **טְרַחָא** - כביכול, יש בבריאה חיסרון וקלקול, ויש צורך בתיקונים בדרך ניסית. **אָדָם זֶה** - בגמרא מסופר על אדם שמתה אשתו "ונפתחו לו דדים כשני דדי אישה והניק את בנו. אמר אביו: כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית". **וּמִתְכַּפֵּל שְׁעָרָה וְעוֹלָם** - חיבור של חיי השעה מול חיי העולם. **בְּתוֹלְדָה וּבְתַכּוּנָה** - בתכונות המולדות והנרכשות. **לְמִד** - למדוד. **הַמְּפַכִּים עֲלֵינוּ** - המושפעים עלינו.

ביאורים

הגמרא מספרת שרבה ראה את רב המנונא כשהוא מאריך בתפילתו, וקבל על כך: 'הייתכן שמניחים חיי עולם (תורה) ועוסקים בחיי שעה (תפילה)?! הגמרא מסבירה שבניגוד לדעת רבא, רב המנונא סבר שלכל דבר יש את זמנו - זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד. הרב קוק מבאר את דברי הגמרא ומעמיק בהסברת תפקיד התורה ותפקיד התפילה. תפקיד התורה הוא להוסיף לאדם תוכן מקודש ואמתי. בכל לימוד חושף האדם עוד ממד של הרצון האלוהי שלא היה ידוע לו, או לא היה ידוע לו באופן זה. תפקיד התפילה, לעומת זאת, הוא לא להוסיף ידע חדש, אלא להעמיק את הידע הקיים, כך שישפיע על האדם. התפילה היא עבודת הרגש, ולכן תיאורי התפילה חווייתיים ומוחשיים - ה' הוא מלך שמולו אנו עומדים. כמובן שהציוור הזה איננו כפשוטו, אך הוא משפיע עלינו ומרומם אותנו, זוהי מעלתו וזהו גם תפקיד התפילה. כאן נכנס יסוד נוסף שקשור ביחס בין התורה לתפילה מבחינת האדם - מתי לעסוק בתורה ומתי בתפילה. גם בלימוד התורה יש תחומים שונים, וכל אחד נמשך לתחום אחר לפי נטיית לבו ונפשו (גמרא, הלכה, מדרש, אמונה, קבלה וכדומה). הנטייה הפנימית היא עדות לכך שחלק התורה שאליו נמשך הלומד הוא החלק שיעניק לו את חיותו ואת התקשרותו לה' ולתורתו. אותו עיקרון מנחה גם ביחס בין התורה לתפילה: לפעמים מתעוררת באדם השתוקקות דווקא לעבודת התפילה, ואף-על-פי שהיא נמוכה ביחס לעבודת התורה (שזו הייתה טענת רבא על מעשי רב המנונא), מה שקובע באותו זמן הוא הנטייה הפנימית. עצם המשיכה שהתעוררה באדם היא עדות לכך שמה שיעניק לו מזון רוחני בזמן זה הוא מה שעליו גם לעשות. זאת המשמעות של דברי רב המנונא, שזמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד. כל זמן מאיר לאדם באור אחר ומושך אותו לעבודה אחרת. זמני התפילות הקבועות (שחרית, מנחה, ערבית ומוסף) נקבעו כדי להתאים לכלל הציבור זמנים שראויים לעבודות השונות, אך יחידים כרב המנונא, שתשוקתם לתפילה עזה, צריכים להאריך בתפילותיהם הרבה מעבר לחיוב, וההוכחה לכך היא הנטייה הפנימית החזקה שלהם להתפלל.

הרחבות

• לפעול על פי נטיותיו של האדם - עד כמה?

הנטייה הרוחנית הפנימית תנחה את האדם בדרך המישרים. הרב קוק כותב כאן שהאדם צריך להאמין בעצמו ובנטיותיו הרוחניות הפנימיות ולפעול בעקבותיהן. אמנם במקום אחר מסייג הרב קוק: "גם לשאיפותיו הרמות הרוחניות, שהן מיטודי התפילה וענפיה, צריך הוא להגבלה והערכה תורנית... גם תפלתו, אע"פ שהיא פונה למעלה, מכל-מקום באין הדרכה שכלית אלהית המגבילתה, תוכל להפך לרועץ וקלקול, ולא תתן את הפרי הטוב הרצוי..." [עין אי"ה שבת א, י]. אף שיש ללכת אחר הנטייה הפנימית, יש לשים לב שהיא אינה נוטה מגבולות ההלכה וההיגיון.

• זמנים קבועים לתפילה

אלא שהזמנים הפלליים הקבועים לתפילה נקבעו על פי מדת הפלל, שראוי אז להיות נוטה בהם לתפילה. חז"ל תקנו שלוש תפילות ביום בזמנים קבועים, משום שאלו הזמנים המתאימים לתפילה באופן כללי, אף שייתכן מצב שלאדם מסוים באופן חד פעמי יתעורר רצון להתפלל בזמן אחר. כתוב בספר הכוזרי: "ככל אשר תרחק שעת התפילה (=ככל שיעבור הזמן מהתפילה) תלך הנפש הלוח וקדור מטרדות העולם הבאות עליה ובייחוד אם יביאנה ההכרח להמצא בחברת ילדים, נשים או אנשים רעים, ולשמוע דברים העוכרים את נפש דבורים מוגנים או שירים שהנפש נוהה אחריהם עד שאי אפשר להשתלט עליה. אך בשעת התפילה מטרה האדם את נפשו מכל מה שעבר עליה בינתיים ומכין אותה לקראת העתיד". במהלך החיים, במיוחד בזמן התעסקות בחיי המעשה, נחשף האדם לטרדות ולעניינים חומריים ושלייליים. תפקיד התפילה הוא לנקות את הנפש מכל אותן הצטברויות שליליות, ולהעמידה במעמד חדש לקראת העתיד. לשם כך יש צורך בשלוש תפילות ביום.

במקום אחר מבאר הרב קוק מדוע נתקנו התפילות דווקא בזמנים אלו - בבוקר, בצהריים ובערב: בבוקר: "אף על פי שאין הכוחות הנפשיים חמושים ברעות אבל הם נעדרי השלמות על ידי התגברות השינה בלילה וצריך להערים לסדרם במערכה קדושה". בצהריים: "תפילת המנחה היא באמצע היום בתוקף העסקים והזמנים ועצם ההתערבות עם כל כמות בני אדם... התפילה תחזיר את האבדה הרוחנית ע"י שפכו שיח לה' והתרומו אל המושגים הטהורים בדעת אלוהים". ובערב: "תפילת הערב צריכה ביחוד לרומם רוח האדם שלא ישפיל כבוד נפשו בהרהורים רעים וחטאים נגד התורה והמוסר" [עין אי"ה ברכות א, 1].

**לעילוי נשמת ר' שמריהו בן ר' מרדכי ז"ל
הצלחת טליה חמדה בת אליהו חיים הי"ו**

"רְבָא חֲזִינָה לְרַב הַמְנוּנָא דְקָא מְאָרִיךְ בְּצִלּוֹתֶיהָ, אֲמַר מְנִיחִין חֲזִי עוֹלָם וְעוֹסְקִין בְּחַיֵּי שַׁעָה, וְהוּא סָבַר זְמַן תּוֹרָה לְחוּד וְזְמַן תְּפִלָּה לְחוּד" (שבת י). התורה תתן לאדם תמיד השגות שכליות הנובעות חדשות בכל עת ואמתיות קיימות לעד ממקור האמתי, שהיא חיי עולם. התפילה תעסק לא בהודעת ידיעות חדשות והעשרת שכל האדם באמתיותו, כי-אם להשתמש בחלקן של הידיעות הידועות וקבועות, ולהעמיק בכח ההרגש את הרשם של הידיעות המוסריות על כחות הנפש.

על כן התרו בתפילה תארים לשם יתברך, שהם מתאימים ומכונים למדה זו שירגיש האדם את הרשם של האמתיות, שהן ברורות וגלויות לו כבר, ויתפעל מהן ברגשי הנפש, אשר בהיותו יליד החמור יעוררהו לפעמים דוקא ציור שאינו מוצדק מצד עצמו. והנה השכל מצד ערכו הרוחני מספיקה לו הרחבת הדעת בעצמה, ואינו צריך להשתדלות הזאת של העמקת הרשם הנפשי, אשר אמנם הסייע שלה צריך הוא מפני הכבדתם של כלי הגוף על תעופת השכל.

על כן תכנה של התפילה הוא לא בעצם האמתיות הנצחיות הקיימות, מצד חיי עולם, כי-אם בהשגות המהירות למקרי הגוף, שהם חיי שעה, ולא יתכן לעזב חיי עולם מפני חיי שעה. אמנם בכל עניני העסק בתורה כלל מונח הוא, שלעולם למד אדם מה שלבו חפץ. כי הנטייה הרוחנית הפנימית תנחה את האדם בדרך המישרים, וכיון שנטיתו נמשכת היא לחלק זה שבתורה אותה הוא, שהחלק הזה יהיה יותר ראוי להיות לו לעזר רוחני לפי מצב נפשו. וכן הוא גם בענין התורה והתפילה.

השפיטה השכלית לא תוכל כל כך לתת גבולות, כמה צריך האדם להתפרנס פרונסתו הרוחנית בעמקי התורה ותנובת השכל וכמה מהתבלין של הרגש, וגם בזה תנחה הנטייה הפנימית בדרך ישרה את הישר באדם. בהיותו לפי מצב נפשו נוטה לחמדת עסק התורה הוא זמן תורה, והוא השרש העקרי שבהשלמת האדם, הפרטי והכלל כלו, ובהיותו מרגיש בעצמו בזמן מן הזמנים, שהוא נוטה לחפץ הגעגועים הדרושים להרחבת התפילה ושפיכת נפשו לפני ד', על פי מדת ההרגש, הוא אות שלפי מצב נפשו אותה התכוונה נחוצה לו יותר מהשלמה אחרת, אף על פי שהיא רמה ממונה במעלה. זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד. אלא שהזמנים הפלליים הקבועים לתפילה נקבעו על פי מדת הפלל, שראוי אז להיות נוטה בהם לתפילה.

(עולת ראיה, עניני תפילה, תפילה ותורה, א.)

חזיה - ראה. **דקא מאריך בצלותיה** - שמאריך בתפילתו. **מניחין** - עוזבים. **חיי עולם** - העיסוק בתורה. **בחיי שעה** - תפילה לצורך חיי שעה היא: לרפואה, לשלום ולמונונות" (רש"י). **והוא** - רב המנונא. **ואמתיות** - ידיעות אמת. **מקור האמתי** - הוא התורה. **ולהעמיק וכו'** - להפנים. **התרו וכו'** - מותר בתפילה להזכיר תארים, אף-על-פי שיש בזה סיכון של הגשמת האלוהות. **בהיותו יליד החמור** - האדם הוא בעל גוף חומרי. **אות** - סימן.

ביאורים

הגמרא מספרת שרבי ירמיה היה יושב ולומד לפני רבי זירא, והיו שניהם עוסקים בסוגיה לימודית. הגיעה שעת התפילה, ורבי ירמיה ביקש מרבי זירא לעצור את הלימוד כדי להתפלל. רבי זירא אמר בביקורת על רבי ירמיה את הפסוק במשלי: "מסיר אונן משמוע תורה גם תפילתו תועבה" [משלי כח, ט]. כלומר, העוזב את שמיעת התורה, תפילתו אינה רצויה. את דברי הגמרא מבאר הרב קוק כחידוש שאותו בא רבי זירא ללמד. התפילה דרושה לאדם כדי להוציא מן הכוח אל הפועל את רגשי הקודש הקיימים בו. כשם שיש בכל אדם רגשי קודש טבעיים, יש בו גם משיכה טבעית חזקה לעניינים חומריים שונים, לתאוות, לרצונות נמוכים. המחשבה הפשוטה שלנו מקבלת את ההנחה שלא טוב להימשך יותר מדי אחרי הנטיות החומריות שקיימות בנו, ואנו מקבלים במקרה הזה את הדרכת התורה, כדי שלא נתרדרר לחיים בהמיים וגסים. אך בנוגע לשאיפות הרוחניות שלנו, לא תמיד ברור לנו שגם בהן יש צורך בהכוונה והדרכה. האמת היא שכל נטייה ושאיפה, גם אם היא שאיפה רוחנית, אמיתית וכנונה - צריכה הדרכה, סדרים והעמקה. יש צורך בהכוונה ובהדרכה גם ברגשות הקודש הטבעיים. זהו החידוש שבא ללמד רבי זירא את רבי ירמיה: גם כאשר מדובר בנטיות רוחניות וקדושות, יש צורך לזכור את הכוונת התורה הקודמת לכול, שכן בלא הכוונת התורה אנו עלולים להגיע לעבודה זרה במקום לעבודת ה'. גם עבודה זרה נובעת מהתשוקה לרוחניות, אך כיוון שהיא בלא הדרכה תורנית מדויקת - היא מובילה למקומות אפלים ושפלים. לשם כך קודמת הדרכת התורה לעבודת התפילה, ומי שמסיר אונן משמוע תורה, ואיננו שם לב לחשיבות התורה, אזי גם תפילתו עלולה להפוך לתועבה.

הרחבות

• מטרת התפילה - התקרבות לה'

הָאָדָם פּוֹנֵה מְטַבֵּעַ נִפְשׁוֹ אֶל רִגְשֵׁי הַקִּדְשׁ, שְׁלֵה־שְׁלִימָם וְלְהוֹצִיאֵם מִן הַכַּח לַפְעַל מִמַּעֲמָקֵי נִפְשׁוֹ דְרוֹשָׁה לוֹ הַתְּפִלָּה. כתב הרב אלימלך בר שאל בספרו 'מצוה ולב': "...מבט חודר מגלה לנו שכל עֲצָמָה של תפילה הוא אך ורק עליה רוחנית נפשית גדולה, דבקות, קרבת אלוהים. ואם אמנם יש בה בתפילה צורה של בקשת צרכים, הרי הכוונה היא הפוכה: באהבת הקב"ה את האדם, רוצה הוא יתברך שהאדם יהיה תמיד עמו במחיצתו, כביכול. קרוב אליו בכל ישותו, דבוק בו בכל שרשי מוחו ונימי לבבו, למען ישתעשע בבחיר יצוריו אשר ברא לכבודו, ולמען יתענג האדם על הדר זיו עליון לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. ובתורת אמצעי לכך משהה הקב"ה לפעמים מלתת לאדם איזה מצרכיו, בכדי שעם פניתו לבקש את צרכיו יתמלא לבו של אדם שלהבת של כסופין ודבקות לאביו שבשמים, של צמאון יוקד לקרבת אלוהים חיים ומלך עולם. הנה לפי תפיסה מעמיקה זו: מהות התפילה, כלומר: ההתקרבות לה', היא עצמה המטרה. ואילו חסרון הצרכים ובקשת מילויים, אינם אלא אמצעים לה" [מצוה ולב עמ' 98].

• תורה ותפילה - זה בלא זה אי אפשר

וְעַל כֵּן אֵין רְאוּי לְאָדָם לְמַהֵר לְעֹזֵב עֶסֶק הַתּוֹרָה מִפְּנֵי הַתְּפִלָּה. הרב קוק כותב כי תפילה בלא תורה אינה מביאה לתכלית הרצויה. רבי צדוק הכהן מלובלין כותב שגם במקרה הפוך, של תורה בלי תפילה, ישנו חיסרון: "תורה ותפילה צריכים שניהם ביחד לאדם. ולא גרסי אלא היכי דמצלי" (=לא היו לומדים אלא במקום שהיו מתפללים) [מגילה כט, א], ואמרו ביבמות 'כל האומר אין לי אלא תורה אפילו תורה אין לו' [יבמות קט:]: שעל ידי זה (=שלומד תורה ואינו מתפלל) יבוא לשכוח שצריך לה' יתברך. שזה עניין התפילה, ההכרה שהוא חסר ומבקש לה' יתברך שימלאנו, ועל ידי התורה יחשוב שהוא מלא ואז אפילו תורה אין לו... ועיקר רצון ה' יתברך בבריאת העולם היה רק לכבודו ולקילוסו שיצפו לו" [צדקת הצדיק ריא]. התורה עלולה להביא את האדם למצב של גאווה ולהרגשה של ניתוק מהאלוהות. התפילה מצריכה את האדם להיות תלוי בה', וממילא לקוות לו ולרצות בקרבתו. זוהי מטרת ה' יתברך בבריאת העולם.

גם השאיפות
הרוחניות
צריכות הדרכת
תורה

"רבי ירמיה הוה יתיב קמה ° דרבי זירא והוה עסקי בשמעתא °, נגה לצלויי ° והוה קא מסרבה רבי ירמיה, קרא עלה רבי זירא מסיי אָזְנוּ מִשְׁמַע תּוֹרָה גַם תְּפִלְתּוֹ תּוֹעֵבָה" (שבת י.). הָאָדָם פּוֹנֵה מְטַבֵּעַ נִפְשׁוֹ אֶל רִגְשֵׁי הַקִּדְשׁ, שְׁלֵה־שְׁלִימָם וְלְהוֹצִיאֵם מִן הַכַּח לַפְעַל מִמַּעֲמָקֵי נִפְשׁוֹ דְרוֹשָׁה לוֹ הַתְּפִלָּה. אָמְנָם, בְּזֶה יוֹכֵל לְטַעוֹת בְּדַבְרֵי אַחַד כְּלָלִי. שְׁהֵי קָשָׁם שִׁישׁ לוֹ נְטוּיֹת רוּחָנִיּוֹת, מִצַּד טַבֵּעַ נִפְשׁוֹ הַמְשַׁפְּלֵת, כֵּן יֵשׁ לוֹ הַמּוֹן רִגְשׁוֹת לְכֻמָּה חֲפָצִים וּרְצוֹנוֹת חֲמִרִים. וְהִנֵּה זֶה יִשְׁכִּיל כָּל אָדָם, שֶׁבְּהִרְחַבַת הַרְגְּשׁוֹת הַסּוֹעֵרוֹת בְּלִבֵּב הָאָדָם אֵל הַעֲנִינִים הַחֲמִרִים וְכָל הַשִּׁיָּר לְהֵם אֵין טוֹב לְאָדָם כִּי-אִם שִׁיְהִיו מְדַרְכִּים עַל פִּי מִשְׁפֵּט דַּעַת הַתּוֹרָה, הַזּוֹתְנָת צִדֵּק בְּכָל אַרְחוּתֶיהָ וּמְדַרְכֵת אֶת הָאָדָם בְּדַרְךְ טוֹבָה וְיִשְׁרָה, וּבְהַעֲזֹב נִפְשׁ הָאָדָם לְשֵׁאִיפּוֹתֶיהָ הַחֲמִרִיּוֹת וְכָל הַתְּלוּי בְּהֵן בְּלֵא מְסַרְתַּת הַתּוֹרָה הֲלֵא יִפֹּל בְּנוֹפְלִים וְיִדְרֹךְ דְּרָךְ אֲבָדוֹן וּמָוֵת. אֲבָל בְּנוֹגַע לְשֵׁאִיפּוֹת הַרוּחָנִיּוֹת שֶׁבְּנִפְשׁ, שֶׁכָּלֵן הוּא אַהֲבַת ד' וְהַתְּעַנֵּג עַל טוֹבוֹ וְהוֹד כְּבוֹדוֹ, וְהַמּוֹן הַסְּעִיפִים הַמְּסַתְּעִפִים מַעֲמָקֵי הַהֲרָגְשׁוֹת הָאֵלֶּה, יוֹכֵל הָאָדָם לְחַשְׁבֵּי, שְׂאִינוֹ צָרִיף לְפָלֵס לְהֵן כְּלָל נְתִיב לְמוֹדֵי, כִּי-אִם יַעֲזֹב אֶת נִפְשׁוֹ עַל פִּי דְרָכָה, תִּשְׁגָּה בְּאַהֲבַת צוּר עוֹלָמִים, תִּתְגַּעֲגַע, תִּכְסֹף, תִּרְנֹן מִקִּירוֹת לֵב וְתִשְׁפֹּף שִׁיחַ, כְּכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאֶַה רִוְחָה הַעוֹלָה אֶל עַל. וְאִם כֵּן לְאוֹתָן הַהֲרָגְשׁוֹת הַרוּחָנִיּוֹת, שֶׁהֵן סְעִיפֵי הַתְּפִלָּה, יִחְשַׁב שְׂאִין צָרִיף בְּהַדְרָכָה תּוֹרְנִית, וּבִבְאָ עַת תְּפִלָּה יִמַּהֵר לְעֹזֵב הַלְמוּד הַתּוֹרְנִי לְמַעַן הַקָּם עֲלֵה שֶׁל תְּפִלָּה. וְלֵא כֵּן יִלְמְדוּנוּ הַחֲכָם מְכָל אָדָם, שֶׁבְּאַמְתָּ לֵא רַק לְשֵׁאִיפּוֹתֵינוּ הַחֲמִרִיּוֹת שֶׁל הָאָדָם, שֶׁמִּצַּדָּן לְבַהֲמָה נְדָמָה, צָרִיף הוּא לְסִיג תּוֹרְנִי לְהַגְבִּילָן וּלְסַדְרָן, כִּי גַם לְשֵׁאִיפּוֹתֵינוּ הַרְמוֹת הַרוּחָנִיּוֹת, שֶׁהֵן מִיסוּדֵי הַתְּפִלָּה וְעֲנִיפֶיהָ, צָרִיף הוּא לְהַגְבִּילָהּ וְהַעֲרִכָהּ ° תּוֹרְנִית. עַל כֵּן הַמְּסִיר אָזְנוֹ מִשְׁמַע תּוֹרָה לֵא זֹו בְּלִבָּד שֶׁהַמּוֹן רִגְשׁוֹתֵינוּ הַחֲמִרִיּוֹת יִהְפְּכוּ לְתוֹעֵבָה, בְּאֵין מוֹרָה דְרָךְ וּמְנַהִיגָם בְּנְתִיב חַיִּים וְאוֹרָה, כִּי גַם תְּפִלְתּוֹ, אֶף עַל פִּי שֶׁהִיא פּוֹנֵה לְמַעְלָה, מִפֶּל מְקוֹם בְּאֵין הַדְרָכָה שְׁכִלִית אֱלֹהִית הַמְּגַבִּילָתָה, תּוֹכֵל לְהַפְּךָ לְרוֹעֵץ ° וְקִלְקוּל, וְלֵא תִתֵּן אֶת הַפְּרִי הַטוֹב הַרְצוּי, וְגַם תְּפִלְתּוֹ תּוֹעֵבָה. וְעַל כֵּן אֵין רְאוּי לְאָדָם לְמַהֵר לְעֹזֵב עֶסֶק הַתּוֹרָה מִפְּנֵי הַתְּפִלָּה, כִּדִּי שִׁיְחַק ° בְּלִבָּבוֹ, שֶׁגַם לְצַד הַמַּעְלָה שָׁבוּ, לְצַד הַרְגֵשׁ הַקִּדּוּשׁ וְהַנְּשִׁגָּב, שֶׁהַתְּפִלָּה הִיא תּוֹצֵאֲתוֹ, צָרִיף הוּא לְשֵׁאֵב מִמַּעֲנֵי הַתּוֹרָה אֶת שְׁעוֹרָיו וְהַגְבִּילוֹתֵינוּ, לְדַעַת כָּל מִשְׁפָּטוֹ לְיִשְׁרוֹ בְּדַרְךְ הַחַיִּים הַטוֹבִים, הַעוֹלָה לְמַעְלָה לְמִשְׁכִּיל.

(עולת ראיה, עניני תפילה, תפלה ותורה, ד)

יתב קמה - יושב (ללמוד) לפני. **עסקי בשמעתא** - עסקו בתורה. **נגה לצלויי וכו'** - התאחר זמן התפילה, והיה ר' ירמיה מפציר ברבו שיפסיק ללמד, כדי שיוכלו להתפלל. **והערבה** - לשקול את היחס הנכון בין השאיפות הרוחניות השונות. **לרועץ** - לזנוק. **שיחוק** - שיחוקו, שיקבע.

הקדמה

כל אדם בעולם מחפש להיות שמח. השמחה היא רגש יסודי באדם, שנוגע לעצם החיים. אם נשים לב, נראה שהרבה מהרצונות ומהשאיפות של האדם נובעים מחיפוש השמחה.

גם בתורה מצינו שהשמחה היא דבר חיובי: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב" [דברים כח]. הרמב"ם, כשהתייחס לפסוק זה, כתב שהשמחה בעבודת ה' "עבודה גדולה היא" [סוכה ולולב פ"ח הלכה טו]. אף הנבואה אינה שורה "אלא מתוך שמחה" [שבת ל:].

אך המעניין בשמחה הוא שהמציאות כולה "נוגעת ולא נוגעת" בה. מצד אחד היא כל כך פשוטה, משום שכל אדם נולד עם שמחה ויודע מה היא, ומצד שני - מכיוון שהיא חלק משטף החיים, מעטים האנשים שעצרו להתבונן על מקומה הנכון של השמחה ועל מטרתה. לעתים גם נדמה שהשמחה מפריעה ל"רצינות" - הרי בניין העולם דורש מחויבויות, כמו ללכת לעבודה ולהקים משפחה. זה לא תמיד הכי "משמח" לקום מוקדם בבוקר...

בקטעים שנלמד בנושא מדברי הרב קוק, תיחשף בפנינו הסתכלות על עניין שנדמה לנו כמוכר - אך למעשה יש הרבה מה ללמוד בו: עניין השמחה. למה ברא ה' את השמחה? במה ראוי לשמוח? או שאולי בעצם נוטה השמחה להביא לליצנות והוללות, ולכן ראוי לשומר נפשו למעט בה?

הרב, כדרכו, פותח בפנינו אפיק והסתכלות על השמחה, ומראה איך אפשר להתחבר אליה בצורה מלאה וגבוהה, יחד עם שמירה על עצמתה ותמימות הילדות שבה. הוא מסביר איך דווקא מתוך השמחה אפשר להגיע למדרגה גבוהה יותר, אפילו בעניינים רציניים ורוחניים כמו תורה ומצוות.

ביאורים

שלמה המלך בספרו, ספר קהלת, היטיב לבחון ולבדוק מה עניינו של כל רגש. כשהגיע אל רגש השמחה, הייתה המסקנה: "ולשמחה מה זו עושה" [קהלת ב, ב]. הרב קוק מסביר ששאלה זו מנקרת ומעיבה על השמחה גם אצל כלל האנושות, משום שהיא חשה שיש בשמחה הטבעית תחושה של ריקנות מסוימת, תחושה שנובעת ממסקנת השכל, שאותה מתאר שלמה: מה התועלת בשמחה ובסיפוק ההנאות גרידא?

מאידך, השמחה היא אחד ממצביאיות הנפש היותר חזקות שברא ה' לאדם, וכבר בימיו הראשונים של האדם היא מופיעה בצורה גדולה ושלמה כל כך. מכך נראה שמתנת השמחה אינה בכדי, אלא היא תכונה מרכזית בחיי האדם.

אף שלמה המלך בסוף ספרו מגיע למסקנה הפוכה: "ושבחתי אני את השמחה" [ח, טו]. ואכן, חז"ל ביקשו לגנוז את ספר קהלת, מפני שדבריו סותרים זה את זה [שבת ל:]. הרעיון שעומד מאחורי הרצון לגנוז את הספר, הוא שאין תירוץ פשוט לסתירה הזו, כי שלמה המלך הרי מדבר על אותה שמחה, על אותו רגש, על אותו תהליך נפשי! ומשום כך לא עשו חז"ל חלוקה בין דרגות שונות של שמחה, אלא דיברו על מה מוסבת השמחה בכל אחד מהפסוקים: "כאן בשמחה של מצוה כאן בשמחה שאינה של מצוה". אם-כן, שומה עלינו להבין: מה הוא עומק ההבדל בין שמחה של מצוה לבין שמחה שאינה של מצוה?

הרב קוק מסביר שאכן השמחה היא חיונית ומרכזית לאדם - היא מטביעה ומחזקת באדם רגשות חיוביים וכוחות חיים, ולכן אל לו לזנוח את עצם רגש השמחה בתמימותו ושלמותו. אבל על השמחה הטבעית בלבד, שנובעת מדברים כמו הנאות של סיפוקי הגוף - יאמר השכל ששקר הוא לשמוח בשמחה זו, משום ששלמויות אלו זמניות וחולפות, ואינן מספקות את הנפש המרומת, ואם מרכז חיי של האדם נמצא ברצונות נמוכים אלו - יתמודד האדם בשמחתו רצוא ושוב עם תחושות ריקנות ותסכול. וכאן עולה השאלה וההתמודדות לאדם אשר בוחר להתעלות בחיי רוח: האם לזנוח את רגש השמחה ולמעט בו?

הרב קוק מבאר שלא כך, אלא אדרבה: יש לקחת את הרגש הגדול של השמחה, ובהגיע האדם לבגרות - לתת לו את הפירוש והמקום הנכון אל דברים שבאמת ראוי לשמוח בהם, כקניית האמת ושלמות המידות. ואז השמחה אף תרומם את האדם רוממות רוח גדולה יותר. על כך אמר שלמה: "ושבחתי אני את השמחה" - לא רק שהיא מותרת, אלא שכאשר שמחים בדברים רוחניים, היא מעלה את מעלת האדם. כי השמחה מטביעה באדם את השלמויות הרוחניות שבהן הוא עוסק - ולייעוד נעלה זה נועדה השמחה.

שמחה ועצבות

השמחה היא אחת מהנטיית הטבעיות לאדם, האדם הבריא בנפשו וגופו יהיה תמיד עלו ושמח, וזאת היא הצורה הטבעית של הנפש הבריאה. אמנם הציור הפנימי של השמחה הטבעית, כל זמן שהיא עומדת רק בשפלותה הטבעית היא בנויה על דברים כל כך דמיוניים, עד שבהגיע בהם יד השכל ילכו תמסו והיו כלא היו, והשמחה תהפך לתוגה. פי כל הציורים הנכנסים בנפש האדם בטבעו הפראי שאומר לו לבו לשמח בעבורם, אינם נדאי. כלל לשמח בהם.

השמחה הגסה של מלאות ספקו התשוקות המרגשות, לא ימלאו את נפש האדם באמת, ואחריתו תבא מפח נפש, כי סוף כל סוף הלא יעמוד האדם על השקר והתהוה שיש בהן. אמנם לא מפני זה נוכל להפך את המציאות לאין, ולהכחיש בטבעו השמחה שהיא מתנת אלהים לנפש האנושית, כי אם אנו צריכים לקחת את הנטייה הבריאה הזאת ולמלאותה בציורים האמתיים, ולהודיע לנפש את מטרת נטייתה זאת למען תחת היותה נשענת לפי הטבע הפראי על יסודות דמיונות שוא, תהיה מיסדת על אדני אמת ודברים הקניינים לעד. ותחת השמחה שאינה של מצוה, הטבעית בנפש האנושית שלא עלתה במעלות התורה והמוסר, לא יעביר האדם ממנה את הנטייה הזאת, רק את הצהלה והשמחה הילדותית יקח עמו בעצם תמותה, כי אם יבר לו את התעודה השכלית שלה, שהיא השמחה של מצוה, השמחה בהשגת האמת, בדת ד' ותורתו, בשמחת הנפש לעשות צדק ומישרים, ולמלא את כל החובות התוריות והשכליות המוטלות עליו במעשה ובשכל, בשמחה וטוב לב, שאז אחרית ותקוה גדולה נשקפת לשמחתו הטבעית, ורק אז בהיותה מתחברת אל התכונה השכלית תעמוד על עצם טבעה.

על כן אמר "ושבחתי אני את השמחה", כלומר השמחה הידועה והטבעית לאדם בעצם טבעו הילדותי, הנני משבחה שהיא ראויה להשאר חיה וערה בטבעו של אדם ועמק נפשו, אחרי כל עליותיו בחכמה ובחסידיות, במוסר וצדק. אמנם לשמחה כזאת שמחה של מצוה, הנטייה הטבעית קשמתחברת אל הישר השכלי וההגיוני ראויה היא לשבח. אבל כשהטבע ישאר בשפלותו, ורק על פי רגשותיו העוורים ישם דרכו בחיים, הלא לא יקום לארץ ימים, כי החיים והשכל יטפחו על פניו ויאמרו לו "לשמחה מה זה עשה", החשבון שעליו נוסדה הצהלה הילדותית הלא הוא כלו שקר ותהוה, הדבר הנוצץ מרחוק ממראה עליוזת החיים החיצונית יאמת הברור האמתי את שקרו. אם כן "לשמחה מה זה עשה".

אלא על מה הנטייה העדינה והנחמדה הטבעית הזאת עומדת באדם, כי אם להעמידה על יסודה הנכון, על יסוד שמחה של מצוה שהיא ראויה להיות דבקה עם האדם תמיד כל ימי חייו, "ואני בד' אעלוזה אגילה באלהי ישעי". שמחת ההשגה השכלית, שמחת ההדרכה המוסרית בנטיית מודותיו הפנימיות לצד הטוב והחסד המתבאר בדרכה של תורה, שמחת המעשה בעשית כל המצוות השכליות והשמעיות שמכילות מטרות קדושות נצחיות ונשגבות, שהמה ראיות להטביע את החותם של השמחה הטבעית על החיים באמת, "ישמח לב מבקשי ד'".

(עין איה, שפת א, פרק ב, פסקה צח)

תמס - יימסו. **והיו כלא היו** - ייעלמו לגמרי. **נדאי** - ראוי. **מלאות ספק** - מילוי סיפוקים. **בטבע** - בנטייה הטבעית. **בציורים** - מחשבות, רגשות ודמיונות. **נטייה** - נטיית השמחה. **רק** - אלא. **בעצם תמותה** - כמו שהיא (בשלמותה). **יבר** - יבחר. **התעודה** - ייעוד, מטרה. **התוריות** - של התורה. **השכליות** - הרוחניות. **הנטייה** - נטיית השמחה. **השכליות** - מצוות שהשכל מחייבן. **והשמעיות** - שהשכל אינו מחייבן אלא השמיעה בקול ה' מחייבת לקיימן.

השמחה הטבעית

מילוי השמחה בציורים טבעיים

"ושבחתי אני את השמחה"

להעמיד השמחה על יסודה הנכון